

Резніков В.В.

аспірант,

*Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна*

«ЧЕРВОНА ОТАМАНЩИНА» НА СЛОБОЖАНЩИНІ В 1920 РОЦІ

В історіографії, починаючи від самих 20-х рр. ХХ ст. та до сьогоднішнього дня, здебільшого негативно явище як «отаманщина», пов'язують виключно із армією УНР та вважають «українським» явищем. Це твердження має право на існування та знайшло своє відображення – побіжне чи конкретно-наративне в роботах безпосередніх учасників та сучасників Української революції – О. Удовиченка [1, 2], О. Вишнівського [3], М. Середи [4, 5, 6, 7, 8], а також деяких новітніх українських дослідників [9].

Між тим, «отаманщина», що охопила радянську каральну систему в 1920-22 рр. залишилася поза увагою радянських чи українських істориків. З одного боку, подібну лакуну можна пояснити звичкою більшовицьких ідеологів відносити всіх незадоволених окупаційним режимом до категорії «бандитів» і розглядати їхні виступи як «контрреволюцію». Однак, між природними «контрреволюціонерами, куркулями, петлюрівцями» та «червоними отаманами», що вийшли безпосередньо із радянської системи, проте почали боротьбу проти неї, існує принципова відмінність, яку ми і спробуємо визначити в цій роботі. Предметом нашого описово-тезового дослідження будуть збройні виступи проти радянського режиму досить маловідомих персонажів історії Української революції, які власне своїми діями і допомогли цьому режиму утвердитись на території Слобожанщини.

Майже одразу після III-ої окупації Харківської губернії більшовицькими військами, 17 лютого 1920 р. в Лебединському повіті вибухнуло селянське повстання під керівництвом повітового військового комісара М. Фролова. Фролов був досвідченим партизаном, у 1918 р. він очолював один з тих більшовицьких диверсійних загонів, що вели боротьбу з Державною Вартою гетьманату на території північної Харківщини [10, арк. 125], а восени 1919 р. керував червоним антиденікінським загonom кількістю в 60 чоловік в Охтирському повіті [11, с. 347].

Отримавши посаду військового комісара Лебединського повіту, Фролов сформував свій особистий загін, що складався з 70 чоловік зі своїх колишніх підлеглих і став почувати себе надто незалежним від центральної губернської влади. Неодноразові перевірки з боку представників Харківського губернського військового комісаріату виявили, що червоноармійці Лебединського гарнізону іменували Фролова «батьком», вони явно прихильно ставилися до махновської ідеології, а сам Фролов, не криючись, неодноразово виголошував антикомуністичні промови. Голова Харківського губернського військового комісаріату В. Корнев вирішив позбутися небезпечного підлеглого і звільнив Фролова з посади, призначивши замість нього повітвоєнка Полухова. Однак,

амбіційний Фролов звернувся за допомогою до місцевого селянства, проводячи «агітацію національного характеру». Протягом тижня Фролову вдалося сформувати загін, що складався з 100 бійців, переважно колишніх селян-повстанців і селян-дезертирів. «Фроловці» сформували свій кавалерійський підрозділ, що складався з 35 вершників і захопили два кулемети. Вранці 17 лютого 1920 р. повстанці раптово напали на місто Лебедин. Використовуючи ефект несподіванки, повстанці швидко роззброїли караульну роту, а сотня кіннотників Лебединського гарнізону і міська міліція перейшли на бік Фролова [12, с. 145-146].

Населення міста поставилося до зміни влади нейтрально, натомість у волостях Лебединського повіту сільське населення дуже прихильно ставилося до повстанців. За наказом Фролова було заарештовано особовий склад комітету КП (б)У міста Лебедин, знищено прапори місцевого більшовицького осередку і канцелярію повітового продовольчого комітету. Повстанці також конфіскували касу повітового військового комісаріату. Показовим є факт того, що повстанці не стратили жодного заарештованого більшовика.

Проте, вже 18 лютого 1920 р. більшовицький каральний загін раптово увірвався до Лебедин і роззброїв повстанців. Більшості заколотників вдалося врятуватися втечею, Фролова було заарештовано. Проте, охтирський повітовий воєнком Васильченко, що теж приймав участь у каральній операції, у своїй телеграмі В. Корневу просив терміново надіслати до Лебединського повіту нові військові частини, оскільки населення продовжувало симпатизувати фроловцям.

На літо 1920 р. припадає загострення ситуації на сході Слобожанщини – в Старобільському повіті. Перший потужний антибільшовицький загін створив колишній міліціонер Новоайдарської волості Л. Терезов. Причини, через які колишній радянський «силовик» перейшов із більшовицьких на антидержавні махновські позиції в комуністичних джерелах вказуються різні – від вбивства начальника Новоайдарської міліції Аграновського та, відповідно, небажання відповідати за свій вчинок [13, с. 32] до «низки злочинів у волості, пов'язаних із грубим спотворенням політики Радянської влади та постійним зловживанням алкоголем» [14, с. 80]. Подібні пояснення фундаментального життєвого вибору людини, звичайно не можна сприймати серйозно. Проте, факт залишається фактом – в особі Л. Терезова окупаційна влада отримала непримиренного ворога. На відміну від іншого вже згадуваного «червоного отамана» Фролова Л. Терезов не намагався утримувати певну територію, натомість, здійснюючи зі своїм мобільним загonom в 40 вершників швидкі рейди південними волостями Старобільського повіту, руйнував адміністративні будівлі, нищив представників окупаційної влади та продзагони. Така тактика, вочевидь, була зумовлена природно-географічними умовами Східної Слобожанщини, в якій відсутні великі лісові масиви або гори, що не сприяє веденню класичної партизанської боротьби.

В ніч із 11 на 12 липня отаман здійснив наліт на село Вовкодавову (Журавку) Колядівської волості, де розбив продзагін Федорова, що займався

державним грабунком (здійснював продрозверстку). Наслідком цієї акції стала ліквідація 13 продармійців [13, с. 33].

У відповідь на цей виступ, Старобільським повітвиконкомом було сформовано каральний загін в 45 вершників на чолі із І. Каюровим та загін особливого призначення, які почали переслідування Л. Терезова. Через 10 днів близько села Великої Чернігівки стався бій, в якому повстанці, програючи кількісно та якісно (озброєні лише обрізами, які не давали ані точної, ані дальньої стрільби) проти французький великокаліберних гвинтівок «Гра» у карального загону, зазнали поразки. Отаману Л. Терезову та частині загону вдалося вирватися, проте значна частина загинула в перестрілці або були захоплені в полон та розстріляні. Чи не єдиному, кому вдалося втекти від розстрілу, був Іван (за іншою версією – Василь) Каменев – колишній радянський міліціонер та майбутній Старобільський отаман Камінюка [13, с. 36; 14, с. 81].

Лімітований обсяг тез не дає змоги розповісти про найяскравіших «червоних отаманів» Слобожанщини, серед яких, окрім вже згаданих, виділяються Г. Савонов (екс-повітовий комісар Ізюмського повіту), отамани Зайцев та Шаповалов (продагент та начальник міліції Олександрівської волості Старобільського повіту) та багатьох інших, проте можна відзначити спільну моральну рису у мотивації переходу від служіння окупаційному режиму до безкомпромісної війни із ним. Вочевидь, на свої очі переконавшись у суті антинародної тоталітарної влади, частиною якої були самі майбутні отамани, вони вирішили змінити відносно спокійне (в порівнянні із повстанським) життя, та присвятити його безнадійній боротьбі проти червоних окупантів.

Список використаних джерел:

1. Удовиченко О. І. Третя Залізна дивізія. Матеріали до історії Війська Української Народної Республіки. Рік 1919 / О. І. Удовиченко. – Нью-Йорк, Червона Калина, 1971. – 264 с.
2. Удовиченко О. І. Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917-1921 рр. / О. І. Удовиченко. – Вінніпег, 1954. – 178 с.
3. Вишнівський О. Повстанський рух та отаманія / О. Вишнівський. – Детройт, Капітула відзнаки хреста Залізного стрільця, 1973. – 109 с.
4. Серeda М. Отаманщина: Отаман Ангел / М. Серeda // Літопис Червоної Калини. – 1930. – Ч. 9. – С. 14-16.
5. Серeda М. Отаманщина: Отаман Біденко / М. Серeda // Літопис Червоної Калини. – 1930. – Ч. 6. – С. 17-20.
6. Серeda М. Отаманщина: Отаман Божко / М. Серeda // Літопис Червоної Калини. – 1930. – Ч. 1. – С. 10-12.
7. Серeda М. Отаманщина: Отаман Волох / М. Серeda // Літопис Червоної Калини. – 1930. – Ч. 5. – С. 12-14.
8. Серeda М. Отаманщина: Отаман Козир-Зірка / М. Серeda // Літопис Червоної Калини. – 1930. – Ч. 11. – С. 11-19.
9. Савченко В. А. Авантюристы гражданской войны: Историческое расследование / В. А. Савченко. – Х.: Фолио; М.: ООО «АСТ», 2000. – 368 с.
10. Державний архів Харківської області (ДАХО). Ф. Р. – 202. Оп. 2. – Спр. 15.
11. Ковальчук М. А. Повстансько-партизанський рух проти білогвардійців на Лівобережній Україні (липень-грудень 1919 р.) / М. А. Ковальчук // Український археографічний щорічник. – К.: 2009. – Вип. 13/14. – С. 337-351.

12. Мотенко Я. В. Селянський рух в Харківській губернії (1917-1921): дис. канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / Я. В. Мотенко. – Х.: 2005. – 195 с.
13. Революційне минуле Старобільщини /уклад. В. О. Щепетильників. – Видання Округової Ювілейної Комісії, Старобільськ, 1927. – 51 с.
14. Мирошниченко И. Е. Шла война гражданская... / И. Е. Мирошниченко. – Луганск: 2003. – 98 с.

Савчук Г.В.

*аспірант кафедри всесвітньої історії,
Рівненський державний гуманітарний університет*

РОЛЬ ІДЕЇ «ЧЕХОСЛОВАКІЗМУ» В ПРОГОЛОШЕННІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ

Перша світова війна спричинила геополітичні зміни в Центрально-Східній Європі. Для народів регіону постала можливість державної незалежності. З огляду на процеси котрі відбувалися в післявоєнний період, виникає низка питань. Наприклад, чи був цей вибір зроблений народом або новоствореними народами, чи все ж таки представниками еліт? Чи, можливо такі результати стали плодом «Версальської системи»? Та наскільки історично обумовлені події які відбулися. Адже, державні кордони у Центральній і Східній Європі відображали скоріше геополітичні запити Антанти, ніж контури етнічних і конфесійних зон. При цьому враховувалися не стільки волевиявлення та сподівання народів або їх заслуги у роки війни, скільки ступінь їхньої лояльності й готовність стати каналом впливу країн-переможниць у даному регіоні [1, с. 15].

Утворення незалежної Чехословацької республіки на уламках Австро-Угорської імперії привертає до себе увагу контраверсійністю гіпотез щодо процесу становлення незалежної держави. У центрі уваги даної розвідки стоятиме концепція «чехословакізму», що представляє собою ідею єдності двох народів.

Однією з імперативних функцій держави як політичного інституту є консолідація її громадян, тих «своїх» і «чужих», які в силу різних реалій опинилися в одних геополітичних кордонах. Обрання певної стратегії згуртування є своєрідним індикатором майбутнього характеру взаємодії. В післявоєнних умовах новостворені держави обрали різні варіанти консолідації громадян. Можна провести паралель між Польською Республікою та Чехословацькою, які опинилися в схожих умовах, що стосувалися національної політики. Польська Республіка зробила поворот у бік державної асиміляції, тобто формування нової державно-громадянської ідентичності. Чехословацька, в свою чергу, спиралась на ідею «чехословакізму», заснованій на культурній і мовній близькості чехів і словаків. Ця ідея стала платформою не тільки для обґрунтування необхідності об'єднання двох народів в одній державі, але й лягла в основу Конституції,